

עקיבא צימרמן

ביני לבין דב סדן

. כרבים אחרים יכול אני לומר כי דב סדן היה הראשון שפירסמני בדפוס. זה היה לפני ארבעים ושמונה שנים בהיותי בן שש, וזאת בעתון המוקדש להומור ולסאטירה "סיכות", ומעשה שהיה כך היה:

מדי שבת בשבתו בשעות הצהריים נהג דב סדן, אז שטוק, ועוד כמה חכמים וסופרים, שמהם אזכור את ר' משה אהרון ויזן, הרב ד"ר שמואל אריה ואת חוקר התנ"ך דים (נעלם ממני שמו הפרטי) לבוא לבית דודי ר' יצחק צימרמן ז"ל, ולשוחח בענינים שונים. אבי ז"ל סיפר על כך כי כאשר שאלני המורה בבית הספר ממה עשוי השופר השבתי כי לדעתי עשוי השופר מקרן שור. המורה תמה על כך ושאלני מנין לי זאת? השיבותי "הרי בתקיעת שופר נאמר: תקיעה, שוורים, תרועה" ... דב סדן פרסם זאת ב"סיכות" ולאחר מכן הובא חידוד משמו של דודי בספר "קצרת צימוקים" בעמוד 500, על ילד שנשאל מפי המורה ממה עשוי שופר. ובכן עתה אגלה כי אני הוא אותו ילד, ועדיין זוכר אני את גלי הצחוק וההנאה שנהנו באי בית-הכנסת ואף המורים והמורות בבית-הספר מאותו חידוד שאמרתי וזאת טרם ידעתי לקרוא כראוי...

לימים הייתי עוקב אחרי מאמריו ורשימותיו של דב סדן, בקרתי בהרצאותיו, ניהלנו חליפת מכתבים שבהם השכילני דב סדן בתולדות בתי-הכנסת בגליציה, ואף הייתי זה שגילה ברבים את חיבתו של דב סדן לחזנים ולחזנות. באחת מאגרותיו כתב לי דב סדן שבנעוריו היה בעצמו חזן. לעתים היה מבקשני כי אמציא לו חומר על חזנים וחזנות שהוצרך להם במאמריו וכך כאשר כתב על ההשכלה בברדיצ'ב פנה אלי ובקשני שאברר לו מה היה שמו הפרטי של החזן שפיצברג שכונה "זולצר הברדיטשנאי". לויבלו של דב סדן פרסמתי בחוברת הראשונה של "זהות" את מאמרי "שערי זמרה ביצירותיו של דב סדן". הרחבתי מאמר זה והוא פורסם בצורה מורחבת בספרי "ברון יחד", שדב סדן היה מראשוני המעוררים להוצאתו. כאשר הגיע דב סדן לגיל הגבורות פניתי ליושב-ראש הכנסת דאז, מנחם סבידור ז"ל, והצעתי כי הכנסת תקיים ישיבה מיוחדת לויבלו, ואכן יו"ר הכנסת נענה לבקשתי. השתתפתי בישיבה ולאחריה הזמין יו"ר הכנסת את פרופ' דב סדן ומשפחתו וכן אותי להכנס ללשכתו, הצביע עלי ואמר לדב סדן: עקיבא צימרמן "אשם" בכל הכרוך בישיבה לכבודך...

כמו כן אציין כי במאמר האחרון שפרסם דב סדן בחייו "אנת הוא מלכא מלך מלכייא" (בקובץ "באורח מדע" – ספר היובל לאהרון מירסקי, הוצ' מכון הברמן למחקרי ספרות, לוד, תשמ"ו) הזכירני לטוב וכיבדני בתואר ידידי ר' עקיבא צימרמן חוקר החזנות והחזנים. אני מביא בזה שלש מאגרות דב סדן אלי והערותי בצדן. ואם בפרסום דברי אתרום תרומת מה להארת דמותו של גדול הכותבים בדורנו, מורנו ורבינו דב סדן, והיה זה שכרי.

מבחר מכתבים של פרופ' דב סדן ז"ל לעקיבא צימרמן (ליום הזכרון הראשון של פרופ' דב סדן שנפטר בערב סוכות תש"ן)

1.

ב"ה, ירושת"ו שלהי שבט תש"ל

לר' עקיבא צימרמן ברכתי שלום,

חזרתי לאחר מחצית שנה של העדרי מארצנו ומצאתי מכתבך והריני לענותך: ספרו של מר פטר, שהוא עצמו בנו של חזן, כשם שהוא מוסיקולוג, נמצא תחת מכבש הדפוס וייצא, ככל המאוחר, בעוד חודש חדישים. זה ספר גדול רב-חומר, משופע בתמונות ותוים. הוא יוצא בידיש, וכך נכתבה גם הקדמתי לו, אך לתועלת הרבים תרגמתי עברית ופרסמתי והנה רואה אני כי נמצא לה קורא טוב כמוך, אוהב חזנים כאשר אהבתי גם אני.

בידידות

דב סדן

הערה: המדובר הוא בספרו של יששכר פאטר "יידישע מוזיק אין פוילן צווישן ביידע וועלט מלחמות" – שהופיע בתל-אביב בהוצאת הפדרציה של יהודי פולין בשנת תש"ל. דב סדן כתב הקדמה לספר זה בידיש, והיא פורסמה מלבד בשער הספר גם בספרו "היימישע כתבים" כרך שני עמ' 381. דב סדן עצמו תרגם הקדמתו לעברית ופרסמה ב"הפועל הצעיר" בכ"ט בתמוז תשכ"ט בשם "בשערי זמרה ונגינה". בעקבות פרסומה כתבתי לדב סדן והשיבני בגלויה. ההקדמה של דב סדן נדפסה גם בספרו "אבני מפתן" כרך ג' עמ' 260. (ע"צ)

2.

ירושת"ו י' ניסן תשמ"ג

לר' עקיבא צימרמן ברכתי שלום,

א. אודך על מכתבך ועל המאמרים, שצירפת לו. לענין ר' משה שוחט – ראיתי שיר עליו בספרו של שמעון שפונד יליד סטניסלב, ואם זכרוני לא יטעני, הבאתי גם באחת קערותי איזה חידוד משמו של ר' משה שוחט כפי שספרו לי מנחם גלרט, וקל למצאם לפי המפתח.
ב. ואבקשך בכל לשון של בקשה, כי תמחול לי על שטעיתי הטעתך והוצרכת ליגע יגיעת שוא. חבר ילדותי לא חומש ולא חומש שמו, אלא חמיש, ושימש חזן לא בלייפציג אלא

בדרזדן, ומה שכתבתי לך על אחריתו, מפי עד ראייה ועד שמיעה לתפילתו האחרונה ושריפתו כתבתי – היה זה ר' וולף נאס (אביו של יוסף נס, ממנהלי בנק המזרחי, עתה בשוייץ), שישב בדרזדן ונמלט ממנה, גם הוא גם משפחתו, ועסקתי בענין פרנסתו (הוא עצמו היה יליד גלינא אך נשא אשה מכפר סמוך לברודי ועבר אליה והתפרנס על משק של פרות וחלב). ענין לייפציג נשתרבו לי בשל זק קרונלאנד, בן קצבים יפה קול, שהלך ללייפציג והיה בה חזן ועיקר עיסוקו זמר אופרה. שמעתיי אך פעם אחת – הוא אמר הנותן תשועה למלכים לכבוד החזרת עירנו לצבאות אוסטריה, וקולו אדיר היה, אמנם בעל מודולציה מועטה, אך מה שקורין שאגת אריה, ולא ידעתי אחריתו. אם תוכל לדלות פרטים על חמישי (שמו הפרטי איני זוכר) וחייתה נפשי.

ג. כמדומה הזכרתי לפניך את שארי, נפתלי הרץ טורטשינר (טור-סיני) והתענינותו בחזנות – ש"י עגנון שזלזל בו ועשאו לצחוק בסיפוריו והיה קורא אותו פויאץ, היה משבחו על הבנתו בחזנות ואמר לי, כי היה בוחן חזנים ומבין עד דק, אבל פרטים בזה לא ידעתי, ולא שאלתי. אגב, טור-סיני באיזה ממכתביו אל שמשון מלצר כתב, לרגל איזה שיר, על הגלישתר, שהוא משימושי הקול של החזן, ואולי כדאי לך לשאול את מלצר בזה.

בידידות וחיבה

דב סדן

הערה: ר' משה שוחט הי"ד בעל תפלה בעיר סטאניסלאבוב. הוצא להורג בידי הנאצים בהיותו בן שמונים בהושענא רבה תש"ב. הוא התעסק בטלית וקרא באזני הרוצחים בקול: "גבלים אתם וכנבלים תמותו", צעק "שמע ישראל" והוציא נשמתו. עליו בספרו של מנחם גלרט "ציוני לכל החיים" הוצ' ראובן מס תשל"ג. בקשר לחידוד משמו של ר' משה שוחט ב"קערותיו" של דב סדן – עברתי על קערותיו השתיים והמפתח להן ולא מצאתיו. בקשר לחזן חמישי, חבר ילדותו של דב סדן, דב סדן ביקשני להמציא לו פרטים הידועים לי על החזן חומש, וכך עשיתי וכאשר קיבל את הפרטים התברר כי טעה והטעני וכוונתו היתה לחזן חמישי. מי הוא זק קרונלאנד לא ידעתי. כאשר להערתו של דב סדן על פרופ' טור סיני – כתבתי לדב סדן כי אני עומד לכתוב על ש"י עגנון ועולם החזנות. ואכן מדבריו של דב סדן שלבתי במאמרי על עגנון בספרי "ברון יחד" עמ' 61 "במה זכה פרופ' טור-סיני אצל ש"י עגנון". (ע"צ)

3.

ב"ה, ירושת"ו חי אדר א' תשמ"א

לר' עקיבא צימרמן ברכתי שלום,

א. אודך מקרב לב על מכתבך המלא ידיעות מענינות מזן אל זן, ואפתח בענין ש"י עגנון קבק – איני זוכר היכן קראתי דברי קבק, אבל מן הנכון, כי מי שרשם, כדברי עגנון, היה מי שאתה מוסר שמו ושם מאמרו – הוא ק' גר, קיצור שמו של גרשוני, הוא בנו של הסופר התלמודי וראש הישיבה הרב קמללה, הוא הוא בנו שעסק ביחוד בעניני תיאטרון.

ב. ודאי כי אנו צופים בשקידה לספרו של ר' יוחנן ארנון, שיחותיו עם אצ"ג, שכדרכם של השוכחים, מחמת זיקנה או חולי לשונותיהם שלא דיברו בהן עד השנה השישית – מדבר אך

ידיש. וזכרתי כמה זקנים שאירעם כזה וכזאת (אחד מהם בן עירי ד"ר שטאם, בנו של בדחן מפורסם איש גלינא שטים שמו. בתו היא מרת ג' אוריאל שכתבה כמה פרקים חשובים לקורות משפחתה).

ג. ענין הידיעה על משפחת זולצר וסטיותיה, לא מזימרה אלא מיהדות, מראה כמה רבים פיתוי הנכר.

ד. אף אני סובר כי ר' שלמה רביץ היה בפטירתו למעלה ממאה שנה ואולי באמת מאה ועשר. בנו, ליובה, היה תלמידי בהיותי מורה בקיבוץ הרוסי-בלטי בטבריה. הוא היה מוסיקלי מאד ועמד בראש מקהלה גדולה בעמק הירדן, ולא אדע אם הוא-הוא לוי, שכן ליובה ברגיל לייב, ואיני יודע מה היתה דרכו. אבל כבר בימים ההם דיברו על אביו כעל זקן מאד, והרי היה זה לפני חמישים שנה.

ה. קראתי בהנאה את מאמרך על קוסוביצקי ועתה על רביץ (שמעתי הרבה פעמים, גם בעונג שבת).

ו. אמרתי אכתוב דברי ברכה לידידי היקר, יהויכין סטוצבסקי, והדבר גדחה לצערי. הילכך שמחתי בשמעי כי אתה עורך אסופה של מאמריך (ג' קרסל יערכם ודאי יפה-יפה, אנב, הוא יודע ניגוני תפילה מהימנים וודאי יש בהם שראוי מחמת ייחודם, לרשמש).

והריני במיטב הידידות והחיבה

דב סדן

הערה: בענין ש"י עגנון וקבק – ש"י עגנון לא חיבב את קבק ובקובץ אגרותיו "אסטרליין יקירתי" מכתב 35 עמ' 46 כותב ש"י עגנון בין היתר "אין נפשי לאיש הזה". בראשית דרכו של עגנון כתב קבק דברי בקורת נגדו ועגנון לא סלח לו על כך. על כך כותב עגנון באותה איגרת לרעייתו ומספר על ביקורו של קבק אצלו. לימים שינה קבק את דעתו על עגנון ודיבר בשבח, וזאת במסיבה שערכה אגודת הסופרים בירושלים ליובל החמישים של ש"י עגנון. ש"י עגנון עצמו כותב על כך באיגרת לדב סדן שפורסמה ב"האוניברסיטה", כתב-עת של האוניברסיטה העברית בירושלים, כרך 25, אביב תשמ"א.

ואילו דברי ש"י עגנון: "דבריו של קבק היו מעין וידוי גדול בציבור. תמה אני אם בעלי התשובה שבסיפורי מעשיות יכולים להתוודות כן. גרעש ונרגש ישבתי ושמעתי את דבריו, לא מפני שנאמרו לכבודי אלא מפני שתמהתי על כוחו של בעל הידוי לפרש את חטאיו בפרהסיא ולומר חטאתי והרי אני שב וכד'. אמת כמחבר של 'ימים נוראים' מכיר אני את עמו של אלוקינו שבימים נוראים הם טהורים כמלאכים ולכשעוברים הימים הנוראים כל אחד חוזר לסורו ח"ו. והלואי שלא יהיה גורלו של קבק כך. הסופרים בעלי העט שהיו באותה מסיבה לא חשו לרשום את דבריו, חוץ מאחד שישב כנגדי וראיתי שרשם קצת דברים מתוך עצלות". לימים התגלגל אלי גליון של השבועון "הדאר" מיום כ' בכסלו תרצ"ט ושם מצאתי כתבה על המסיבה שנערכה לכבודו של ש"י עגנון בירושלים, ובה מובאים דברי קבק במלואם, וכן נכתב כי "בדבריו היה משום הפתעה". צלמתי בזמנו את הכתבה ושלחתי לבתו של הסופר גב' אמונה ירון. הדברים היו לה בבחינת הפתעה כי לא ידעה שיש רישום של אותם הדברים. על אותה כתבה חתום ק' גר, ואמונה ירון לא ידעה לומר לי מי המסתתר תחת ראשי תיבות. אחר שקראתי את אגרתו של ש"י עגנון לדב סדן שלחתי גם לו תצלום רשימתו של ק' גר, וסדן השיב לי ופיענח את זהותו של ק' גר.

בענין ספרו של ר' יוחנן ארנון – כתבתי לדב סדן את דעתי על הביבליוגרפיה שערך ארנון לכתבי אצ"ג, ואמרתי כי לדעתי ראוי ארנון לפרס ביאליק לחכמת ישראל על ספרו. דב סדן השיבני כי יש, כידוע, הבדל בין "חכמה"

